

Viktorija Daujotytė:
„PRIGIMTINĖS
KULTŪROS
KASINĖJIMAI
Marcelijaus
Martinaičio kūryboje“

2013 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla skaitytojus nudžiugino nauja literatūrologės Viktorijos Daujotytės knyga – „Boružė, ropojanti plentu“. Leidinio metrikijoje rašoma: „Monografijos autorė kviečia skaitytoją kartu „kastis“ gilyn į Marcelijaus Martinaičio (1936–2013) kūrybos klodus. Knygoje skleidžiasi nuoširdus asmenišką profesorės santykis su poetu, artimas žvilgsnis, atsiradęs per ilgus bendravimo, susirašinėjimų, veikimo toje pačioje kultūrinėje terpėje metus. „Atminties archeologė“, apmąstydamą M. Martinaičio asmeninę visumą, daugiausia dėmesio skiria poezijai. Bet vertina ir jo publicistiką, eseistiką, vaidmenį viešajame gyvenime.“

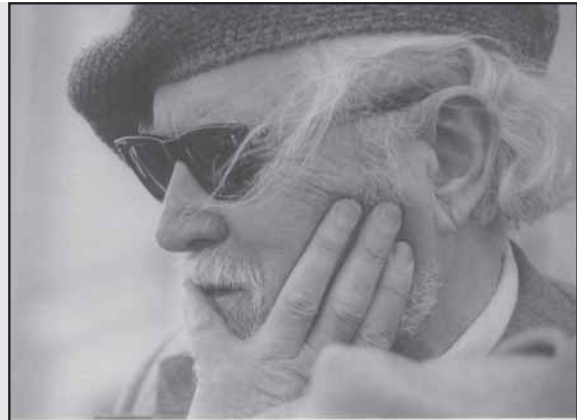
Leidinio įvadą – „Šiek tiek apie *kasinėjančią*, knygą, jos pobūdį“ – autorė pradeda paties M. Martinaičio žodžiais iš knygos „Tylintys tekstai“ (2006, p. 20): „Ir Dievas žino kas, po tūkstančio metų rausdamasis po mūsų dvidešimtojo amžiaus popieriaus skiautes, kokioje duobėje, koks archeologas atkas ir perskaitys mūsų sielos hieroglifus“ ir paaiškina, kad „Pirminis studijos pavadinimas „Labą rytą, Marcelijau“ [...] pakeistas. Paantraštė „Prigimtinės kultūros kasinėjimai“ susieta su gyvenimo, žemės, patirties ir atminties perkasais, su kūrybos archeologija, ieškant, iš ko kas prasideda, į ką atsiremia. [...].“

Knygoje siekiama lankstaus Marcelijaus Martinaičio asmeninės visumos tyrimo, mažiau besigilinant į biografiją (ji turi patikimas autobiografines versijas, taip pat ir knygoje „Prilenktas prie savo gyvenimo“, „Tylintys tekstai“, „Mes gyvenome“, „Sugrįžęs iš gyvenimo“) [...].

Su Marcelijumi Martinaičiu nemaža bendrauta, apie jį rašyta (pirmas didesnis straipsnis – „Ar žodžiai nieko negirdi“, 1976), kalbėtasi ir kalbinta. Santykis pagarbus; arti, bet ir atokiai. Santykis, kuris įpareigoja likti tiriančiosios, stebingiosios nuošalėje, bet leidžia ir pasiūsti žinią arba ją gauti.“

Knygos pradžioje autorė vis dėlto pateikia pagrindinius M. Martinaičio biografijos faktus, nors, kaip pati rašo, „Trumpoje biografijoje nėra nieko kūrybiško, atskiro. Ji perrašoma, ne perkasama“:

„Gimė Marcelijus Martinaitis 1936 04 01 Paserbentyje (Rasei-

Boružė,
ropojanti
plentu

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Knygos viršelis. Dailininkė Deimantė Rybakovienė. Viršeliui panaudota Vlado Braziūno 2005 m. nuotrauka

nių r.); motina Marijona Mačiulytė-Martinaitenė (1914–1993), tėvas Izidorius Martinaitis (1911–1970). Baigė Gervinų septynmetę mokyklą. Mokėsi Kauno politechnikume. Dirbo ryšių techniku, vėliau Raseinių rajoniniame laikraštyje, žemės ūkio, kultūros skyriuje. Skaitė, ką galėjo gauti. Ir Salomėją Nėrį – galvodamas, kad niekad taip gerai negalės parašyti. Išvažinėjo savo kraštą, matė gyvenimo. Rašė apybraižas ir eilėraščius, spausdinosi, dar literatūros neįpareigotas, jau vadovavo literatų būreliams. Norėjo eksternu baigti vidurinę. 1957 m. pabaigoje paimtas į sovietinę armiją. Tarnavo Vakarų Ukrainoje, Žmerinkoje. Po pusmečio demobilizuotas. Vėl grįžo į redakciją. Bet pajuto, kad bus sunku išvengti politinių sankcijų už pražangas redakcijoje (neparodė budrumo, teigiamai parašė apie buvusį tremtinį), apsisprendė stoti į universitetą.

Formaliai technikumą davė vidurinį išsilavinimą. Buvo vieno partinio vadovo tam žingsniui ir pastūmėtas – geriau dink iš čia...

Iš ankstyvųjų eilėraščių juntama, kad tuo laiku patyrė stiprių jausmų, skaudžių, neužmirštų išgyvenimų. Iš pradžių rinkosi žurnalistiką, bet žinojusių, kad jau rašo eilėraščius, buvo paskatintas lietuvių kalbos ir literatūros studijoms.

Baigęs Vilniaus universitetą (1964), dirbo įvairiose redakcijose. Itin vaisingi – „Kultūros baruose“, suartėjo su panašios pasaulėjautos fotografu Algimantu Kunciumi. Biografijai itin svarbus tarps-

nis – darbas Vilniaus universitete; dėstė tautosaką, skaitė paskaitas apie poeziją, vadovavo seminarams ir jų darbams, tautosakos praktikoms, dirbo su jaunaisiais literatais. Turėjo, kaip pats sakė, iš naujo baigti universitetą, daug skaityti, rengtis paskaitoms.

Aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje (Sąjūdžio Seimo tarybos narys, 1989 m. TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas remiamas sąjūdžio). 1992–1997 m. Nacionalinių kultūros ir meno premijų komiteto pirmininkas. Ilgametis Lietuvos radijo ir televizijos tarybos narys, pirmininkas, Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos narys.

Jau aiški kūrybos pradžia – pirmoji knyga „Balandžio sniegas“, išleista 1962 m. Valstybinės grožinės literatūros leidyklos [...]. Ir dar: „Gimtajame krašte Martinaitis buvo lyg kitas žmogus, Kalnujuose, Gervinėse, lyg kas kėlė, nešė.“ „Atitrūkęs nuo priverstinių darbų, sugrįžęs iš gyvenimo, Marcelijus Martinaitis vis labiau gamtos žmogus, vis labiau „priklausomas“ nuo žolės, katino, alkanų zylių. Lyg gyventų paraštėse. Tokia priklausomybė, teikianti didžiausią laisvę.“ „Prisirišimas prie žmonių, kurie jėgą j gyvenimą kaip jo dalis.“

Galėtume tęsti ir tęsti, analizuoti, cituoti, rašyti.... Bet ar verta rašyti, jei geriau, negu toje knygoje parašyta, jau neparrašysi?

Pačioje leidinio pabaigoje, yra skyrius „Palei Žemaičių plentą“. Paskaitykime... Bent kelias pastraipas, tai, kas iš pačios širdies, iš patirties:

„Yra gili, į paviršių išėjusi žemės linija – plentas, Žemaičių, nuo seniausių laikų kelias – pėstiems, raitiems, važiuotiems. Kelias tarp saulėtekio ir saulėlydžio; kelias nuo saulėlydžio į saulėtekį. Kelias per mažus žmonių gyvenimus, per upes ir upukus, per tiltus, per didelius, senus medžius. Kelio jausmas – išvedančio, parvedančio. Kelias – vienas svarbiųjų žemės ir žmogaus ženklų. Žemė išmarginta kelių ir jų ženklų, judėjimo. Dar jaunas Juozas Aputis (pirmojoje knygelėje „Žydi bičių duona“, 1963) paskelbė apsakymą „Judėjimas“. Plentu važiuoja autobusas šalčio užmūrytais langais – kiekvienas keleivis su savo mintimis, rūpesčiais; neramesnis bando prapūsti lango lede akį. „Netoli plento per laukus eina žmogus, paeina keletą žingsnių, atsuka nugarą vėjui, atsikvepia ir vėl žengia, tvirtai statydamas kojas, plasnodamas skvermais ir nesurištom kepurės ausinėm“; „mes vėl lekiamo užpustytu plentu, vydamiesi įsiutusį vėją.“ Jau minėtame apsakyme „nesmagu, kad liekat vienas“: „Lietus nesiliovė, nuo blizgančio asfalto įskaudo akys. Mažose stotelėse dar pasitaikydavo žmonių, iš tolo pamatę šviesas, jie puldavo į plento pakraštį – lyg prie kokio išganymo, tačiau jis negalėjo sustoti, bijojo, kad sustojęs niekada nepajudės iš vietos. „Ir lyg apibendrinimas – apsakymo „Šviečiančios vilko akys“ pabaiga: O gal palaukit Žemaičių paplentėj nakties, o paskui keliaukit visi kartu takais per krūmus, per Balčios šlaitus. Pamatykit patys – šviečia tenai, šviečia vilko akys!..“

Žemaičių plentas ir paplentės – su išsisukančiais kelukais, taikiukais – per Balčios šlaitus, Kalnųjų link, į Kaltinėnus, kur Dionizo Poškos kapas, Varnius, kur gyventa Daukanto, Valančiaus. Ir Marcelijus Martinaitis – poetas su prigimtinio kelio jausmu, stiprintu ir Žemaičių plentu. Ankstyvasis, dainiškasis motyvas – su kelio geidimu, su metafizine kelio potekste: „Tu numegzk man, mama, kelią / iš vaikystės ir iš spindulių. / Iš mirties, iš kur sugrįžt negalima, / kad galėčiau aš sugrįžt keliu.“ „Iš akių tamsoj širdies šviesoj“ rinkinio – vieškelio eilėraštis.: „Kur jūs, vieškeliai, taip skubat – / aš nespėju / su jumis išeiti paskui dangų? / Kur jūs taip išeinat, atlapoję / krūtines, išmargintas vėžem?“

Vieškelis lyg žmogus ir likimas kaip žmogus. Jie išeina su so-

dybom, verkia, miega, akmenis padėję po galvom. Kelio kelias nežinomas:

„Kur jūs žmones išvedat, ir niekad,
Niekas nesustoja prie namų?

Mano kojų vieškeliai, man skauda –
Jūs prie mano kojų pririšti.“

Tai tik teksto pradžia. O pabaigoje:

„2013 m. balandžio pirmoji, Velykos. Paskutiniai pokalbiai poeto 77-ojo gimtadienio proga – paskutiniai Marcelijaus Martinaičio išskutinėti margučiai.

2013 m. balandžio penktosios rytas. Peržiūrėjau šios knygos korektūrą. Iš „Tylinčių tekstų“, iš 1974 metų, iš itin slogaus laiko, perrašiau: „Boružė ropoja plentu“. Ji tokia maža, tokia silpna, kad niekas nepajėgia jos nei sutrypti, nei suvažinėti. Ji ropoja plentu sau vienai žinomais keliais, ir jėga prieš ją bejėgė: silpnumas – taip pat jėga. Ir užrašiau kitą knygos apie Marcelijų Martinaitį pavadinimą: BORUŽĖ, ROPOJANTI PLENTU.“

Tą balandžio penktosios vakarą Lietuvą apskriejo žinia: „Penktadienio vakarą mirė poetas, eseistas, vertėjas, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas Marcelijus Martinaitis. Jam buvo 77-eri.“ Na o spalio mėnesį pasirodė Viktorijos Daujotytės knyga „Boružė, ropojanti plentu“. Skaitėme ją ir vėl kartojome vienos iš gražiausių Marcelijaus Martinaičio baladžių „Kukučio kelionė Žemaičių plentu“ žodžius:

„Važiuoja Kukutis ir šnekasi su savimi:

– Kaip Lietuva panaši į Lietuvą!

Jos beržai visad panašūs į beržus,

kaip ir dangus:

Virš Lietuvos visada toks lietuviškas!

Iš kur gali imtis Lietuvos panašumas į Lietuvą?

Visa, ką atsimeni ar pagalvoji –

Panašu į Lietuvą!

Ardamas žiūrinėja sutrupintą grumstą.

Pusto grūdus delnuos.

Uosto duoną.

Stojas basas ant žemės...

– Kas teikia Lietuvai panašumą į Lietuvą?

Ir iš kur nesibaigdamas imasi?

Kokie karai bepareitų,

kaip būtų ištrypta žemė,

nesibaigia tasai panašumas:

vis tiek Lietuvai lieka dangus,

panašus į Lietuvą!

Ir kur iškeliautum,

Ir ką sugalvotum,

Bus panašu į Lietuvą:

į dangų,

į beržus,

į pustomus grūdus delnuos,

į rugiapjūtės laukus,

gėlėtus nuo moterų.“

„Sugrįžimas“, p. 275